

Лист до редакції

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ГОЛОВНОМУ РЕДАКТОРУ ГАЗЕТИ “КРИТИКА”

Я міг би не помітити в Вашій газеті (2003, № 12) “огляду” моєї статті “Модернізм: декларації, маніфести і реальність” (“Слово і Час”. — 2003. — № 11), але оскільки той огляд анонімний, то хочу привітати Вас із відродженням давно вже здохлого жанру. Виявляється, “цей Лазар живий”. Пригадуєте міркування Ю. Шевельова про літературну критику рубежу 20–30-х років ХХ ст.: “Так звана “критика” Щупаків, Коваленків тощо, не кажучи вже про меншу свиноту типу Гайових, Юрченків або Чернеців, запліднила нашу літературу новим критичним жанром — жанром публічного доносу”. У Вашій газеті цей жанр не тільки відроджено, а й розвинуто: він став анонімним. Для тих, хто “не секйот”, нагадаю особливість доносного жанру: в ньому зміщується центр критики з тексту на його автора. Великим “майстром” тут був ще “неистовый Виссарион”, який міг про П. Куліша написати: “Кулеш... Экая свинная фамилия”. Ваші анонімщики діють так само: “Ох, який же цей N завідувач кафедри та ще й лавреат!”. А потім уже пропонується “огляд” тексту N, у якому (огляді) використано методу, відому ще з часів “Салдацького патрета” Г.Квітки. Ще раз нагадаю для “не секущих”: “скусний маляр” у тій побрехеньці “...було як намалює що-небудь та підпише... що се не кавун, а слива, так таки точнісінько слива”.

У часи “неистового Виссариона” оргвисновків після його доносів не робили, а в радянські часи, як знаємо, за доносами Щупаків та Коваленків полетіли голови більш як у половини українських літераторів. На якомусь етапі полетіли голови і самих донощиків (Щупака, Коваленка й інших репресовано в 1937–38 рр.), то чи не тому Ваша автура пошилася в анонімщики, щоб уникнути можливих репресій? Заспокойте їх: сьогодні ні на “донесених”, ні на “донощиків” репресивні заходи не поширюються... Останніх можна, щоправда, преміювати; наприклад за те, що активно впроваджують методу “скусного маляра”...

Анонімщик пише, що не можна вважати трактат Данте “Про народну мову” ніяким маніфестом. Я назвав той трактат саме так, бо думав, що читач розуміється бодай на метафоричній мові. Якщо ні, поясню: трактат був першим у Європі літературно-науковим документом, в якому захищалося право народної мови бути літературною. Після Данте цей рух поширився у Франції, Німеччині та ін.; із нього вирости пізніші романтики, які остаточно відмовилися від латини й перейшли в своїй творчості на народні, національні мови. Отже, боротьба за народну мову в літературі тривала понад 400 років, ставши складовою частиною загальноєвропейського явища, яке іменується народництвом. З такою думкою не хочуть погоджуватися лише ті, хто вбачає народництво лише в українській літературі кінця ХІХ ст. І обзиває його останніми словами, бо воно, мовляв, загальмувало утвердження модернізму на нашому літературному терені. Ну що ж, хай буде й така думка, але я вважаю, що на будь-які літературні напрями, рухи і т. д. треба дивитися завжди ширше. Що ж до дати написання трактату Данте “Про народну мову”, то її ніхто не знає. Називають 1302-й, 1304–1307-й роки чи й просто: “не пізніше 1313-го”. Отже, це питання не принципове, прояснити його міг би тільки сам Данте, але навряд: роботу над трактатом він не завершив, а помер у 1321 р. Може, й працював над ним до самої смерті. Хай з’ясовує цю проблему молодий “дантист” М. Стріха, якого (я так зрозумів) мені радять прочитати. Прочитає, а зараз з більшим інтересом засів за читання його фізико-математичних праць. Бо там є наука...

Найбільше роздратувала Вашого анонімщика моя думка, що найраніші модерністські твори в Україні належать І. Франкові, який ще в 1891 році опублікував перший (стислий) варіант “трьох жмутків” своєї ліричної драми “Зів’яле листя”. Тим, хто хоче співвіднести зародження українського модернізму з фемінізмом, зокрема з творчістю тільки О.Кобилянської чи Лесі Українки, ця моя думка видається майже єретичною. М.Євшан, як відомо, на своєму “войовничому естетизмі”, в якому на чолі модерністського руху ставилася О. Кобилянська, вже “погорів” (читайте передмову М.Зерова до його “нарисів з новітнього українського письменства” “Від Куліша до Винниченка”).

У розв’язанні будь-якої проблеми треба рахуватися не з тенденціями і смаками, а з літературними фактами. Перший твір українською мовою О. Кобилянська опублікувала 1895 року, коли в І. Франка вже був не стислий, а майже повний текст “Зів’ялого листя”. Чому я його вважаю модерністським? Бо в ньому запропоновано не дуже характерний для української літератури (частково присутній лише в Шевченка) **іrrраціональний тип художнього мислення**; у душі Франкового героя — це “*щось темне і студене*”, “*Віра в чорта, Віра в чудеса*” й ін. Як наслідок, тексти поета сповнились більшою і цілком новою “дозою” поезії. О. Блок пізніше назве цю “дозу” радієм, котрий, на його думку, і є справжнім мистецтвом. “Искусство — радий... — писав він. — Современный натурализм безвреден, потому что он — вне искусства... Модернизм ядовит, потому что он с искусством”. Це метафоричне міркування російського поета я процитував без будь-яких коментарів, бо вважав, що “розумному досить”. А мені анонімщик каже, що я нібито раджу “такому собі Александру Блоку, як писати...”. Абсурд? Хто кмітливіший за мене, хай поставить інший діагноз...

Але повернемося до “Зів’ялого листя”. Відчувши, що в цій ліричній драмі з’явилася цілком нова (модерністська, як її назвуть пізніше) художня якість, І. Франко міг... елементарно завагатись. І вирішив під публікаціями 1891 року взагалі не ставити свого прізвища. Коли ж через п’ять років видавав “Зів’яле листя” окремою збіркою, то... ще більше завагався, бо пам’ятав, крім усього, й про таємниці з особистого життя, які в справжнього митця обов’язково “влізуть” у текст. І вирішив у передмові до збірки розповісти про “героя-самогубця”, щоденник якого, мовляв, і став основою для створення ліричної драми. У 1911 році, підготувавши нове видання “Зів’ялого листя”, автор (у новій передмові) зізнався, що та перша передмова — “...не більше, як літературна фікція”. Чому поетові треба було вдаватись до фікції, можна здогадатись. Бо, за його свідченням у листі до А. Кримського, справжнім поштоухом до створення “Зів’ялого листя” була закоханість у... трьох жінок. А оскільки, думав він, серед людей переважають ті, хто мислить категоріями “скусного маляра” (не перевелись і досі!) і хто може співвіднести очамрілого від кохання героя драми з ним, офіційно одруженим (“З теперішньою моєю жінкою я оженився без любові”, — це слова Франка), то... краще вдатись до фікції. Хай, мовляв, думають, що “описане” трапилось із якимсь суїцидником. На саму ж поезію ліричної драми, вважав Франко, це вже ніяк не вплине; адже вона самодостатня і живе своїм життям. Життя це було, як я вже говорив, модерністським...

А послідовний анонімщик мені каже: щоденник самогубця все ж існує, його прочитано і “доведено”, що він таки став базою для створення “Зів’ялого листя”. Не хотілося мені призначатися, чому я про це нічого не сказав у статті “Модернізм...”, але бачу, що мене змушують. Я дуже шаную дослідника “Щоденника” Івана Денисюка, але “доводи” його мене ніяк не переконали. Бо вони побудовані на позитивістській основі — “схоже — не схоже”, “відповідає щоденниковому запису — не відповідає” і т. ін. Якщо з такими мірками підходити до поезії, то зникне насамперед головний її нерв — змістова таїна. Кожен справжній поет ніколи не пише про почуття, переживання якоїсь там людини (“схожі”, “не схожі” і т. ін.), а завжди — про все це — **в людини як ідеї**. Що — не одне й те ж... Та й самі міркування Івана Денисюка про джерело “Зів’ялого листя” рясніють не так категоричними, як допустовими категоріями: “подвійне коло таємниць”, “встановити не можна”, “очевидно”, “можливо” і т. ін. А в кінці міркувань — ось такий підсумок: “...Ще не всі таємниці завульованої історії “ліричної драми” розкриті. Вони чекають на своїх

детективів”. А для анонімщика з Вашої газети ніяких таємниць уже не існує... Як у того графомана, що занотував у своєму записнику: “Написал стих о любви... Тема закрыта”.

Я схильний вірити самому поетові, Івану Франку: всі розмови про побічні джерела “Зів’ялого листя” мають зовнішній, зрештою — фіктивний характер. Не фікція лиш те, що він виразив у відомому рядку: “Тричі мені являлася любов”. Любов — це *людська ідея*, яка таки може вплинути на творчість. У листі до Кримського сам Франко писав: “Отся любов перемучила мене дальших десять літ, її впливом були мої писання “Маніпулянтка”, “Зів’яле листя”, дві п’єски в “Ізмарагді” і недрукована повість “Лель і Полель”. Можна до цього додати, що записи самогубці читав не тільки Франко, але ніхто з них не спромігся хоча б на один зів’ялий листочок...

Останнє — про маніфест модернізму. Я вважаю, що таким маніфестом можна вважати той лист Лесі Українки до Івана Франка, в якому вона спробувала розкрити зміст художньої мови “Зів’ялого листя”. Анонімщик пише, що маніфестом не може бути “документ, який засадничо має не публічну, а приватну прагматику”. Так і хочеться сказати чужими словами: “Аркадій, не говори красиво!”, але ми ж маємо *свого* “скусного маляра”, який під своїм мальовидлом обов’язково мав би уточнити: це маніфест, а чи приватна прагматика...

Літературний маніфест — це літературознавчий документ будь-якого жанру (декларація, трактат, передмова, програмний вірш та ін.), в якому пропонується розуміння *нової* художньої мови, вказується на особливості й перспективи її тощо. Тому літературним маніфестом, скажімо, *ренесансу* вважають трактат Дю Белле “Захист і прославлення французької мови”, *класицизму* — відому поему Н. Буало, *романтизму* — теоретичні студії єнських романтиків (Новаліс, брати Шлегелі), *реалізму* — ширші міркування про цей напрям Стендаля в памфлеті “Расін і Шекспір” та в його *листі* до Бальзака (1840), а вужчі — в працях французів Шанфлері і Дюранті (50–60-ті роки XIX ст.), українського *неокласицизму* 20-х років XX ст. — колективний вірш самих неокласиків, а *модернізму*... Тут у кожній літературі були свої маніфестанти. “Характеру маніфестів, що визначають філософію й методологію *модернізму*, набули теоретичні праці Т.Еліота “Традиція і творча індивідуальність” (1919), “Священний ліс” (1920)”¹, але тут на своє місце міг би претендувати й ірландський англієць Джойс, який говорив, що модерним письменником можна стати лише тоді, коли створиш мову для вираження змісту, котрий досі людством не виражався. І спробував реалізувати цей “маніфест” у своєму “Уліссі”...

Прошу звернути увагу на підкреслений мною *лист* Стендаля до Бальзака. Його найсерйозніші науковці вважають одним із маніфестів *реалізму*. То чому ж лист Лесі Українки до Івана Франка, який я вважаю маніфестом українського *модернізму*, викликав у Вашого анонімщика такий бурхливий протест? Може, тому, що він (анонімщик) теж “не читатель”, у чому запідозрює чомусь тільки мене?.. До речі, автором маніфесту українського *новоромантизму* була теж Леся Українка. Маю на увазі її статтю про Винниченка...

“Ребята, давайте жить дружно!”, — казав один із героїв відомого мультфільму. На початку 90-х років XX століття я писав, що нині зусилля материкових і діаспорних дослідників літератури *об’єднуються* для об’єктивного вирішення хоча б частини літературознавчих проблем. Започатковувалися спільні семінари, “взаємочитались” лекції для студентів, провадилися презентації, комусь присуджувалися звання *honoris causa*... А нині? Бачу, Ваша автура не спішить об’єднуватись. У нас може бути не однакове розуміння того чи того питання, різним у нас може бути літературознавче дання, але література в Україні — одна. То невже для дискусій про шляхи її розвитку треба реанімувати методіку доносів та ще й анонімних? З висоти свого ...ліття я міг би сказати...

Та чи варто? Адже ж існують інші, цивілізованіші форми співпраці. Серед цивілізованих людей... Чи, може, я помиляюся?

З повагою

Михайло Наєнко

¹ Гиллесон Б.А. Манифесты литературные // Лит. энциклопедия терминов и понятий — М., 2001. — С.499.

P.S. (після сказаного). Цей лист я надіслав головному редактору газети "Критика" кілька місяців тому. Сподівався, що одержу якщо не письмову відповідь, то бодай репліку в газеті, що такий лист одержано і ми з ним погоджуємось, або категорично – ні. Виявилось, що моя наївність не має меж, хоч надворі ніби демократія... Зате, починаючи з третього числа газети, під колись анонімними оглядовими опусами в ній стали з'являтися прізвища. У зв'язку з цим стали толерантнішими міркування в тих опусах і майже цілком зникла розперезаність, характерна лише для доносних жанрів. От тільки добір прізвищ, як видно, породив "напряженку": деякі з них стали повторюватись у кожному номері по три і більше разів, а коли на такі повтори помахала пальчиком журналістська етика, то ті прізвища стали набувати, м'яко кажучи, чудернацького вигляду: "N.S", "С.З", "Назар Стодоля", "С.К." та ін. У двох випадках підписався навіть якийсь "еСеСівець", скорочено – "С.С.". Крім того, в одному матеріалі газети (№ 4) прозвучало застереження, що подібні до публікованого судження "дехто потім назве доносом". Дарма: якщо матеріал не анонімний, якщо в ньому не зсунуто акцент з матеріалу на побаченого крізь шпарку автора і пропонується розважлива критика, полеміка etc, то конкурувати з будь-яким анонімним доносом він не зможе... Одне слово, реакція (майже позитивна) на мій лист головному редактору в газеті цілком очевидна і тому за мою рацпропозицію я чекаю від "Критики" якщо не матеріальної винагороди, то хоча б свідоцтва з печаткою, як у "добри радянські часи". Деякий досвід звідти окремі автори "Критики" переймають без будь-яких посилань (див. статтю Стефанії Андрусів у журналі "Слово і Час". – 2004. – №5), змирившись, мабуть, із думкою, що це краще, ніж перетворювати газету на паркан для доносів.

М.Н.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал "Слово і Час" висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об'єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди і положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; посилання розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати в комп'ютерному наборі — як текстовий файл без переносів у словах у текстовому редакторі Microsoft Word (від 6-ї версії) у розширенні RTF на стандартній дискеті; можна надсилати електронною поштою (E-mail: jour_sich@iatp.org.ua; www.word-and-time.iatp.org.ua).

До дискет (бажано продублювати текстовий матеріал на 2-х дискетах) обов'язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, виконана шрифтом не менше 14 кегля через 2 інтервали 28 рядків на сторінці.

До статті додається анотація (до 5-ти рядків) — для розміщення на веб-сторінці.